

16 maart 2022

Uitgave van de Leido Academy, het thema-netwerk voor LevenLang Leren

**Ongelijkheid kent diverse kansen en kanten – onveranderbaar?
en
hbo en wo gelijkwaardig positioneren voor alle doelgroepen?
en
leerwegen met stoppen en begeleiden en levenlang ontwikkelen?**

Inleiding

Het zal niemand zijn ontgaan in de afgelopen maanden dat er een sterk groeiende aandacht is voor het bestaan en bestrijden van 'kansenongelijkheid' in ons land. Deze situatie wordt in veel gevallen gekoppeld aan de afkomst van iemand, maar ook aan de invloed die wordt uitgeoefend op mogelijkheden van iemand om binnen ons onderwijsstelsel het beste uit zichzelf te halen.

Als een beeld wordt geschetst van het landschap waarbinnen de ongelijkheid wordt vormgegeven, wordt vrijwel altijd gesteld dat de eerste en meest bepalende verschillen ontstaan aan het eind van de basisschool. Leerlingen moeten op een kwetsbaar moment, denkend aan wat een jongere zelf kan doen en aan invloed heeft op de te maken keuze, verder gaan in een van beschikbare richtingen. De 'waterscheiding' wordt dan vooral aangebracht tussen het vmbo en het havo/vwo, met een extra onderscheid bij het vwo, als het gymnasium mag worden beschouwd als een bijzondere leerlijn.

Belangen

Het is dus zonder meer nodig om met elkaar te gaan bezien hoe een aanpak valt te realiseren rond dit keuzemoment waarbij alle betrokkenen het gevoel hebben dat in gezamenlijkheid er alles aan is gedaan om het vervolg acceptabel te maken. Er spelen veel belangen mee. Ouders ordenen de keuzemogelijkheden van laag naar hoog, maar dan mede op grond van de bijbehorende status. Ook de leerling legt zichzelf langs een meetlat, met de bij de leeftijd behorende hoeveelheid beperkte mogelijkheden om de ratio daarvan te kunnen omzetten naar wat het beste valt te doen op basis van de beschikbare informatie over kansen op korte en zeker lange termijn. Daarom zijn de betrokken leraren van groot belang, afgaande op hun eigen inschattingen van die mogelijkheden en al dan niet ondersteund door de uitslag van een landelijke toets.

Samenspel bij keuzes is lastig

Het samenspel lijkt niet altijd gladjes te verlopen, zeker als standpunten uiteenlopen en meningen van de een door een ander als sterk afwijkend van de eigen inschattingen worden gezien, en dus in twijfel worden getrokken. Het lijkt ons dat er toch meer kan worden gedaan aan het gehele proces als het gaat om cohesie ten aanzien van de basiszaken die samen moeten leiden tot eigenlijk maar 'gewoon' een keuze uit twee opties: beroepsoponderwijs of algemeen onderwijs.

Dubbel binair is (nog steeds) een gegeven

Dat het havo toch nog steeds wordt gezien als een mindere voortzetting dan het vwo, is helaas iets dat we in de huidige setting moeten accepteren. We hebben met het havo/vwo en het hbo/wo een dubbel binair stelsel. In Vlaanderen is er maar één algemene route naar het hoger onderwijs, het Algemeen Secundair Onderwijs (ASO), zes jaren lang. Daarna kan iedereen kiezen uit het doen van een hbo- dan wel een wo-opleiding. Dat wil overigens niet zeggen dat het studiesucces veel beter is dan hier in ons land. Voor de goede orde, naast het ASO zijn er ook allerlei routes binnen het beroeps-secundair onderwijs, maar die leiden niet zonder meer naar een inschrijving bij een hogeschool – juist niet. In dat opzicht kent ons eigen mbo weer een bijzondere insteek.

Er is natuurlijk ook nog steeds de wens van veel experts om een Nederlands-Vlaamse mix te gaan gebruiken d.w.z. met het hebben van een gemeenschappelijk eerste fase van het voortgezet onderwijs. Dat zou kunnen voor havo/vwo, maar tevens in een slimme combinatie met het vmbo als geheel - of in ieder geval de 'mavo' ervan, dus de theoretisch gerichte route.

Je zou het ook als een soort High School kunnen zien, zoals we die aanpak kennen van de VS. Maar in alle gevallen valt niet te ontkennen dat er vanaf het begint toch een vorm van differentiatie plaatsvindt, als vanzelfsprekend maar ook om alle leerlingen aan boord te kunnen houden.

Bijsturen en -buigen

De achterliggende motivatie bij dit streven is simpelweg de kans om de verwijzing na de basisschool dan wel de volgende uitkomst van het 'persoonlijk dossier' met allerlei welgemeende adviezen in voorkomend geval te kunnen bijbuigen. De begeleiding van leerlingen in zo'n post-basisschoolfase is erop gericht te komen tot een betere onderbouwing van de kansen die waren geformuleerd, en daarop verder te preluderen door al gaandeweg een andere richting in te slaan binnen het beschikbare systeem. Als dit zou lukken, zo'n insteek te kiezen voor een pragmatische aanpak en dito systeem, dan valt te hopen dat die eerder genoemde experts een faire kans krijgen aan de slag te gaan met een flexibele inrichting van de jaren na de basisschool, maar zonder te zorgen voor allerlei nieuwe 'keuzestress-scenario's'.

Aan de horizon gloort het hoger onderwijs...

Maar – om dichterbij ons eigenlijke punt te komen – de discussie heeft ook nadrukkelijk van doen met het idee bij veel ouders – en daarmee ook aanwezig tussen de oren bij de kinderen - dat na groep 8 van de basisschool de loper van een yellow brick road dient te worden uitgerold. Het moet gaan om een leerweg die zo snel en effectief mogelijk kan eindigen op de campus van een universiteit, en wellicht ook nog eens vormgegeven in een internationale setting. Wellicht dat er mede wordt gedacht aan de optie om een promotietraject in te gaan, al zal dit niet snel een concreet doel zijn van een jong kind. Het gaat vooral om het bereiken van het hoger onderwijs en het aldaar verwerven van een diploma van een universiteit. Daarvoor is het kunnen doen van het vwo een eerste vereiste, zo is algemeen bekend, zonder echt goed te weten welke andere wegen er met een identiek resultaat zijn. Daarbij heeft men het vooral over 'stapelen' in de negatieve zin nl. het doen van een volgende opleiding om de eerdere studiekeuze te corrigeren. De positieve insteek is uiteraard het doorgaan op de ingeslagen weg op basis van de eigen talenten en een sterke motivatie om die uit te nutten door volgende relevante en passende leer-stappen te zetten.

Waarom lijkt hbo na minder te zijn dan wo...

Dat is toch best opmerkelijk, zeker na al decennia lang hoger onderwijs in ons land te hebben. Voor de invoering van de BaMa-structuur ging iemand naar de universiteit of naar een instelling die een eigen naam, uitstraling en dito karakter kende: HEAO, HTS, Lerarenopleiding, Sociale Academie, Kunstacademie, Zeevaartschool, noem maar op. De onderliggende opleidingen hadden robuuste, stoere en klinkende Hollandse namen, recht-toe-recht-aan herkenbaar.

Het is nu allemaal hbo, 'hoger' beroepsonderwijs, alleen qua positionering van het mbo verschillend door de typering 'middelbaar' (en nu aanleiding voor felle discussies over 'hoger en lager' dan wel 'praktisch en theoretisch'). De fiere en kloeke opleidingsnamen van vroeger zijn omgezet in graden, met een toevoeging, veelal heel algemeen 'of arts' dan wel 'of sciences'. De status heeft een vertaalslag ondergaan, van het type instelling naar een hogeschool die nu 'University of Applied Sciences' wordt genoemd. Die is in veel ogen, zeker door zo'n typering, nog steeds een afgeleide van een echte 'University'. Dat is erg jammer, gelet op de kracht van het hbo op zich, om waardevolle (beginnende) beroepsbeoefenaren af te leveren - en werkenden op te scholen.

Natuurlijk is het zo dat iedere jongere maximaal moet kunnen profiteren van de kansen die er zijn en niet om oneigenlijke redenen een andere weg en zelfs een omweg moet worden opgestuurd. Maar alles wat die aanpak blokkeert, wordt gezien als het opwerpen van (te) hoge drempels voor degenen die moeten beginnen op een niveau dat lager is dan mogelijk wordt gedacht. Hoewel, een overwaardering lijkt ook niet altijd heel prettig te zijn, bleek laatst uit een discussie met leraren in het voortgezet onderwijs, want het is erg pijnlijk om niet mee te kunnen. En ook echt niet als er gaandeweg aanvullende middelen worden ingezet, dus met bijlessen en andere vormen van ondersteuning. Zo'n leerling wordt in ieder geval het mislukken lang nagedragen.

Goede zaak 1: hbo en wo gelijkwaardig neerzetten

Het zal een bijzonder goede zaak zijn als binnen het hoger onderwijs door alle betrokkenen – en de overheid mag best een flinke partij gaan meeblazen... moet dus – ernaar wordt gestreefd de waarde ervan in de volle breedte te benadrukken. Daarmee kan vervolgens zo snel mogelijk de gelijkwaardigheid van het gehele aanbod concreet gaan meespelen in het maken van keuzes in het voortraject. Het is vooral een kwestie van keihard uitstralen dat er vier niveaus zijn die allemaal een gemeenschappelijk aantal criteria en karaktertrekken kennen, en dus hun waarde hebben voor de persoon zelf, de arbeidsmarkt en het creëren van kansen op de langere termijn.

Oriëntatie is van belang

Anders gezegd, het gaat straks simpelweg om het nummer dat bij een niveau hoort, binnen het hoger onderwijs, maar dan met een eigen oriëntatie. Daarmee kan de mix van praktijk en theorie, onderwijs en onderzoek, beroepsgericht en academisch ingestoken, worden benadrukt. Natuurlijk is het samenstel van leeruitkomsten en de competenties op diverse gebieden nog steeds de basis om in een baan aan de slag te kunnen gaan, met het uiteenrafelen ervan in taken die allemaal hun eigen waardering kennen – ook als het gaat om de betaling en de vergoeding die de 'klant' en daarmee de werkgever ervoor over heeft.

Routes van 9 jaren, knippen en positie wo-master

Ook interessant in dit kader is te communiceren dat door de aanwezigheid van de Ad-opleidingen kan worden gesteld dat iedereen na de basisschool in negen (9) rechtstreekse jaren een diploma en graad in het hoger onderwijs kan binnenhalen. Via het vmbo en mbo naar de Ad, het havo naar de hbo-Bachelor en het vwo naar de wo-Bachelor. Dat het werkveld de wo'er het liefst ziet uitstromen met een Master is kenmerkend voor ons land. In andere landen is het vaak zo dat iemand met een wo-bachelor aan de slag gaat en de werkervaring gebruikt om een passende masteropleiding te gaan volgen, zo mogelijk in een combinatie van werken en studeren.

Dat zal ongetwijfeld te maken hebben met de situatie die er was voor het gaan gebruiken van het BaMa-systeem, met een vierjarige en ongedeelde wo-route, met een opzet van een basisjaar (kandidaats...) en een hoofdfase van drie jaren. In 2000 is eigenlijk alleen maar de aanzet gegeven voor een cosmetische operatie, wel na een aantal jaren leidend tot een harde knip tussen de Bachelor en de Master die nu een keuzemoment accentueert.

Met de Ad zijn er gelukkig twee opties, het gaan werken en het doorgaan voor de Bachelor. Er is een knip, maar niet in die zin dat een Ad'er als een persoon wordt gezien die niet in staat wordt geacht een bacheloropleiding af te maken. Dat is pure winst, binnen het gehele stelsel.

Meer gelijkwaardigheid hbo en wo nastreven

Er is vervolgens nog wel wat meer te doen binnen het hoger onderwijs, om het hbo en wo als gelijkwaardige vormen te kunnen 'uit-nutten'. We schetsen een paar zaken die daarbij zijn in te zetten, om later dit jaar met een apart rapport te komen om alles verder uit te werken – inclusief het gebruik van de Ad als element binnen het systeem. Onderstaande statements zijn dus met het oog daarop te zien als kansen en mogelijkheden, voor een vernieuwing en actualisering van het geheel.

- Laten de hogescholen en universiteiten, via hun koepels, om tafel gaan met als opdracht te bezien hoe het eigen aanbod kan worden gepositioneerd, maar dan in sterke samenhang met de opties die er binnen het hoger onderwijs zijn om over te stappen naar elkaars sector.
- Ga ervoor zorgen dat alle niveaus, dus 5 tot en met 8, op een of andere wijze in formele zin kunnen worden ingevuld met een adequate vorm van scholing. Niveau 5 is nu alleen de Ad in het hbo, maar ook het wo is daarvoor een aanpak te vinden. Niveau 8 is tevens binnen het hbo vorm te geven, zonder te streven naar een imitatie van de PhD, dus het promotietraject, binnen het wetenschappelijk onderwijs.
- Er kunnen bepaalde trajecten beter aan elkaar worden gekoppeld, voor degenen die de kans en mogelijkheid hebben om twee niveaus op een geïntegreerde wijze te gaan behalen.
- Dat betekent tevens dat onnodige 'zij-stappen' in het systeem zoveel mogelijk dienen te worden vermeden, maar dan wel met een soepel alternatief. Zo is de optie om met een Ad-grad aan de start te verschijnen van een wo-bachelor niet appetijtelijk, om allerlei redenen. Daarvoor zijn zeker alternatieven beschikbaar.

In het algemeen betekent het dus dat het binair zijn van het hoger onderwijs een kans biedt om meer differentiatie aan te brengen, op een gelijkwaardige wijze, met het gebruiken van de krachten die het hbo en wo in zich bergen. Hogescholen kunnen zich focussen op het optimaliseren van het aanbod op elk niveau van het NLQF. Dat zal zeker snel de juiste vruchten gaan afwerpen, ook als het werkveld, de overheid en andere 'stakeholders' in de eigen communicatie laten zien waar de differentiatie met een binaire aanpak het beste aansluit bij de vraag naar afgestudeerden en met 'ontwikkelen' van personen gedurende hun werkzame leven.

Goede zaak 2: Leerwegen, stoppen en levenlang ontwikkelen

Tussen de basisschool en het hoger onderwijs leiden dus veel wegen naar een diploma (en een graad, maar is overigens wel bekend wat men het belangrijkste bewijs vindt van het hebben afgerond van een opleiding?). Veel onderzoekers zeggen dus dat de eerste opstap de vele daalders later in de loopbaan waard kan laten zijn. Maar het is niet erg duidelijk wat daarbij een tweede correctieve stap op een juist moment voor verschil kan maken – en dan los van het verschuiven van richting in de eerste fase van een verlengde brugklas of 'middenschool'.

Cruciale keuze-momenten

Het is in ieder geval nodig dat in de komende tijd weer eens goed wordt bezien welke momenten in ons onderwijsstelsel zodanig cruciaal zijn dat een keuze voor een bepaalde voortzetting inhoudt dat een correctie daarop nog weer enige tijd vraagt. Dat is op zich niet erg als die keuze is gemaakt op basis van alle beschikbare informatie, in volle bewustzijn. Mocht echter al snel blijken dat een andere weg beter zou zijn geweest, om wat voor reden dan ook, dan is dat jammer. Hoe dit te voorkomen, is daarmee een punt om mee te nemen in die beschouwing, om duidelijk te krijgen wat cruciale aspecten zijn om alle betrokkenen daarop te kunnen wijzen.

Eindpunt formele leerlijn...

Een aanvullend aandachtspunt is dat een leerlijn voor elk individu in het formele systeem, dus binnen het initiële onderwijs, op een gegeven moment een einde kent. Je kunt dan zeggen dat 'het beste uit de huidige mogelijkheden is gehaald' en meteen doorgaan met een volgend traject niet meer voor de hand ligt. Dat kan, kort door de bocht gezegd, een besluit zijn bij het behalen van een formeel diploma, maar ook als er wel aan de volgende leerfase is begonnen maar na enige tijd blijkt die actie toch te hoog gegrepen is - en het verlaten van het opleiding de enige optie is. Dat noemen we nu gewoon 'uitvallen', maar laten we eens bezien of het niet een andere connotatie kan krijgen.

Overstap naar niet-formele scholing

Daarbij kan ook meteen worden gekeken naar een koppeling aan het 'levenlang ontwikkelen' en vormen die passen bij een 'individueel leerbudget', nu vallend onder STAP voor werkenden. Het kan ook met vouchers voor jongeren en dus schoolverlaters. Dat heeft te maken met het feit dat het behalen van een diploma geen eindstation is en zeker niet hoeft te zijn, maar mogelijk wel in voorlopige zin binnen het formele systeem. Ook het voortijdig verlaten van een opleiding is niets anders dan het scenario waarbij eerder wel een diploma is behaald, maar het kunnen afronden van een volgende formele opleiding 'even niet haalbaar is', alles goed beschouwende.

Een aantal scenario's... formeel en vouchers

Hier een paar mogelijke scenario's, het bovenstaande meenemende in een aantal specifieke arrangementen. Laten we daarbij uitgaan van het individu dat een besluit neemt maar dit uiteraard doet in samenspraak met allerlei anderen in zijn of haar omgeving, met een eigen mening en advies. Een collectief besluit dus, in goede harmonie tot stand gekomen.

- Als iemand een diploma heeft behaald en vervolgens niet kiest voor een vervoltraject, moet betrokkene een persoonlijke voucher krijgen voor het kunnen finetunen van kernzaken van de laatst gevolgde opleiding alsmede voor het verwerven van competenties in de persoonlijke sfeer. De voucher is drie jaren geldig. De kwalificaties waaraan het geld is te besteden, dienen te zijn geborgd door een erkende aanbieder en liefst gekoppeld aan het NLQF.
- Na het behalen van een diploma kan iemand aan een vervolgopleiding beginnen, maar vervolgens besluiten na een jaar daarmee stoppen. Deze persoon krijgt een instellingsverklaring voor hetgeen in dat jaar is behaald. Tevens ontvangt hij of zij een persoonlijke voucher voor twee jaren zoals in het eerste geval beschreven.

- Na het behalen van een diploma kan iemand een vervolgopleiding gaan doen maar al ergens gedurende het eerste jaar constateren dat doorgaan geen optie is. Deze persoon krijgt de gelegenheid, met een stevige begeleiding vanuit die opleiding, om gedurende de rest van het betreffende studiejaar een aantal eenheden naar keuze te volgen, om aan het eind ervan een instellingsverklaring te krijgen. Ook krijgt de betrokkene in het verlengde daarvan een persoonlijke voucher, te gebruiken in de twee jaren erna.

Bovenstaande voorbeelden zijn vooral bedoeld om de discussie te voeden rond het voorkomen dat iemand die aan een formele opleiding begint en om bepaalde redenen daarmee stopt, als een 'drop-out' wordt gezien en geen waardering ontvangt voor hetgeen wel is behaald met een voldoende resultaat. Die scenario's moeten uiteraard verder worden uitgewerkt, maar ze geven aan dat het mogelijk moet zijn om het verlaten van het 'formele onderwijsstelsel' te combineren met het kunnen volgen van niet-formele scholingstrajecten.

Het ligt voor de hand dat een dergelijke voucher handig is als de persoon aan het werk gaat en aanvullende scholing wil gaan volgen. Een werkgever kan zorgdragen voor een extra budget, meer gericht op de specifieke werkzaamheden, en vaak ook te gebruiken bij interne scholing, te volgen bij eigen academies dan wel brancheopleidingen en -instituten. Voor iemand die als zzp'er aan de slag gaat, is het zeker een welkome aanvulling op hetgeen nodig is om een bedrijf(je) op te starten.

Extra zaak: Van havo naar wo via een 'academisch brugjaar'

O ja, ook toch nog maar even een suggestie die al brainstormend naar boven kwam, kijkend naar omwegen in ons stelsel. Deze pop-up-gedachte heeft te maken met ons dubbele binaire systeem, dus het hebben van 'havo/vwo' en 'hbo/wo'. Het gaat om de havist die dolgraag naar het wetenschappelijk onderwijs wil, maar dan of het vwo moet doen of eerst een hbo-propedeuse (alleen mogelijk bij de bacheloropleiding) dient te gaan halen, louter en alleen om daarmee toelating te vragen bij een universiteit. Zijn het echt omwegen? Kan er ook iets meer rechtstreeks worden gedaan?

Misschien wel. Het is namelijk zo dat de havist een profiel doet met aanvullende vakken. Op basis daarvan is toelating mogelijk tot het hbo maar vervolgens met de hbo-propedeuse achter de rug formeel niet meteen bij het wo want ook dan kunnen er extra eisen worden gesteld.

Maar de weg via het vwo betekent het moeten kiezen van een (aangepast) examenpakket en daarbij kan eveneens het een en ander gaan knellen. Het gaat deze havist er echter om dat wordt voldaan aan de toelatingseisen voor de gewenste wo-bacheloropleiding, duidelijk verwant met de keuze die in het hbo zou zijn gedaan. En ja, formeel is dan het vwo-diploma nodig met allerlei 'zaken' die in zo'n keuzekader mogelijk niet relevant zijn, naast het hebben aangetoond van het aankunnen van het vwo-niveau.

Er zijn landen die dit wat slimmer aanpakken, zonder in te leveren op de kwaliteit bij het vormgeven van leerwegen en het borgen van het vereiste instroomniveau. Daarbij worden havisten – even naar ons stelsel vertaald – die aan bepaalde normen en criteria voldoen, de kans geboden om een aanvullend traject te volgen teneinde te gaan voldoen aan de eisen die worden gesteld aan de wo-opleiding die ze in gedachten hebben. Dat kan in een extra jaar, met kernvakken en zaken die aanvullend daarop worden vereist, aangevuld met onderdelen die passen bij het algemene vwo-eindniveau. Na het afronden ervan is er sprake van toelaatbaarheid, op basis van het diploma van dit tussenjaar. Maar er kan natuurlijk ook nog altijd alsnog naar het hbo worden overgestapt, mogelijk met een driejarig hbo-bachelortraject zoals bij vwo'ers in bepaalde situaties nu al het geval mag zijn.

Iets om te onderzoeken. Zeker. Maar zie het ook als een extra mogelijkheid om flexibiliteit in te bouwen. En om leerlingen en dus ook hun ouders te inspireren bij het zoeken naar hanteerbare en studeerbare leerroutes, zonder vanaf het begin 'boven de macht' te moeten leren. En ook om de kansen op een later moment in het stelsel weer wat gelijkter te trekken, om aldus uit te komen bij waarmee we deze nieuwsbrief zijn begonnen.